

Đình Tân Hưng là một trong những ngôi đình cổ từ thời mở đất, được vua Tự Đức sắc phong. Cũng là nơi treo cờ Đảng đầu tiên ở Cà Mau. *Ảnh: NHẬT MINH*

Tản mạn cùng TÊN ĐẤT, TÊN NGƯỜI

NGỌC ANH

Thời mở đất, Cà Mau chỉ là một chấm nhỏ trên bản đồ địa chính Nam Bộ. Cà Mau thời đó là một xã thuộc trấn Hà Tiên. Từ tên đất đầu tiên, trải qua hơn 300 năm khấn hoang lập ấp, lập làng và phát triển đô thị, Cà Mau đã có thêm biết bao địa danh gắn liền với lịch sử phát triển của vùng đất trẻ.

Dưới thời Gia Long, Minh Mạng từ tên xã (của trấn Hà Tiên), Cà Mau được nâng lên thành huyện Long Xuyên, thuộc tỉnh Hà Tiên.

Với chính sách khuyến khích của triều Nguyễn, dòng người từ miền Bắc, miền Trung di cư vào Nam Bộ ngày càng đông, với mong ước có cuộc sống tốt đẹp hơn. Vùng đất Cà Mau đang rộng vòng tay đón những người xa xứ và chính dòng người này đã đặt những tên đất đầu tiên.

Đến Hậu Giang, thấy đất có hình hài giống đầu sấu, cư dân lưu xứ đặt tên Đầu Sấu (địa danh này nằm trên Quốc lộ 1, đoạn Phụng Hiệp - Cần Thơ). Xuôi về phía gần Cà Mau, cũng có hình hài giống như vậy nên cũng đặt tên Đầu Sấu (nay thuộc xã Tân Lộc Đông, huyện Thới Bình). Cũng cách ấy mà đặt tên Đầu Trâu cho địa danh ở xã Tân Tiến, huyện Đầm Dơi và Hàm Rồng, huyện Năm Căn.

Vùng đất mới bao la cần phải có tên gọi nên các loài cây, loài hoa, chim, thú đặc trưng vùng, miền cũng được dùng để đặt tên. Trên cánh đồng nhìn mát tâm mắt, tưởng chừng chó đi qua phải ngáp, vậy là có tên đồng Chó Ngáp. Ngày nay, đồng Chó Ngáp nằm trên địa phận huyện Phước Long và một phần huyện Giá Rai, tỉnh Bạc Liêu, chạy ven TP Cà Mau đến xã Tân Lộc Đông, huyện Thới Bình. Trên Quốc lộ 63, đoạn từ xã Tân Lộc đến xã Tân Phú, giáp với kênh xáng Thới Bình có tên Đồng Sậy bởi ngày xưa cánh đồng này có nhiều sậy.

Tương tự, ở huyện Phú Tân có tên gọi Đồng Năn, giờ là địa phận của các xã: Phú Tân, Phú

Thanh bình.

Ảnh: TRẦN THANH TOÀN

Mỹ, Phú Thuận và Việt Thắng. Truyện ký "Đồng năn" của Nhà văn Văn Định viết về những con người nơi đây một thời đi mở đất, đồng thời trong 2 cuộc kháng chiến đã đóng góp công sức, máu xương mình bảo vệ quê hương.

Đến xã Quách Phẩm, huyện Đầm Dơi, có cánh đồng mang tên loài chim là đồng Bim Bíp. Qua xã Hàm Rồng, huyện Năm Căn, lại có đồng mang tên loài ong là đồng Ong Nghệ. Ngày nay đồng Ong Nghệ, xã Hàm Rồng được công nhận Di tích lịch sử cấp quốc gia, vì đất và người nơi đây có công bảo vệ, nuôi dưỡng bộ phận Ngân khố Nam Bộ từ năm 1949-1954, in "giấy bạc Củ Hồ" phục vụ cuộc kháng chiến chống Pháp.

Rời các địa danh Bàu Sen, Bàu Ngó, Bàu Bèo, Xẻo Lá, Xẻo Quao, rạch Cây Bần, sông Bông Súng, Lung Tràm, kênh Cây Mắm... cũng từ loài cây, loài hoa mà được đặt tên.

Đất phải có tên là yêu cầu thiết yếu của những người buổi đầu đi mở cõi. Đất có tên để con người định vị mình đang ở đâu và cần đi bao lâu nữa mới đến được vùng đất khác, đồng thời nhắc nhở với những người đi sau là vùng đất này mình đã đi qua. Theo bước chân người đi khai hoang, vùng đất càng mở rộng càng có thêm nhiều dòng kênh con rạch, cánh đồng được đặt tên.

Thời Pháp thuộc, việc đưa cơ giới thi công các kênh xáng đã đẩy nhanh tốc độ khai hoang

vùng Cà Mau và Nam Bộ. Người dân Kiên Giang và Cà Mau lấy số thứ tự đặt cho kênh xáng hay vùng đất mà con kênh đi qua. Kênh đầu tiên số 0, người bản địa gọi kênh Dzê-rô (từ sông Cái Tàu, xã Khánh An, huyện U Minh qua sông Trẹm, thị trấn Thới Bình, huyện Thới Bình). Kênh 17 có lẽ là kênh cuối cùng người Pháp thi công trên đất Cà Mau. Kênh này chạy từ sông Vàm Đám (huyện Đầm Dơi) xuyên rừng đổ ra sông Cửa Lớn (huyện Năm Căn). Người Pháp đào kênh này phục vụ việc khai thác than gỗ được vùng Năm Căn.

Trong hệ thống kênh xáng, có các thứ Thứ 6, 7, 8 và Thứ 11, 12, 13 từ sông Trẹm, huyện Thới Bình qua các huyện: An Minh,

Vĩnh Thuận, tỉnh Kiên Giang, dân gian gọi chung là "Miệt Thứ". Nghe người con gái nói "có chồng về Miệt Thứ" thì biết ngay quê chồng của người này ở miệt Thới Bình, Vĩnh Thuận hay An Minh.

Bước sau của khai hoang là hình thành dân cư, tổ chức lập làng, xã. Kết quả của quá trình đó là nhiều làng xã được ra đời. Cà Mau thời Gia Long, Minh Mạng có các xã: Tân Thành, Tân Lộc, Tân Phú, Tân Hưng, Tân Thuận, Tân An, Viên An, Phú Tân, Phú Mỹ... Phần lớn các xã đầu tiên của vùng đất Cà Mau đều thành lập đình để người dân trong làng phụng thờ bậc tiền hiền, đồng thời là nơi sinh hoạt văn hoá, lễ nghi trong những ngày lễ hội. Các đình này về sau đều được vua sắc phong.

Dưới thời Pháp thuộc, vùng đất Cà Mau có thêm nhiều làng - xã mới. Từ xã Tân Thuận đầu tiên có thêm Tân Tiến, Tân Duyệt. Và từ Tân Hưng đi về hướng biển Tây có thêm Tân Hưng Đông, Tân Hưng Tây. Phía ven rừng U Minh có "tam Khánh": Khánh An, Khánh Lâm và Khánh Bình.

Một điểm nữa trong cách đặt tên đất là nhiều địa danh mang tên người. Những tên trên các vàm sông Năm Căn như Ông Tình, Ông Định, Ông Trang, Bà Bường là tên những người đầu tiên đến đây mở đất và gọi lâu ngày thành danh. Người con gái tên Thị Tường được người xưa đặt tên cho đầm rộng hơn 7 cây số, dài 10 cây số qua 4 xã của 3 huyện: Cái Nước, Phú Tân và Trần Văn Thời. Trải qua mấy trăm năm vẫn gọi là đầm Thị Tường (hay đầm Bà Tường). Cũng theo cách đặt này, sông Ông Đốc, từ Tắc Thủ chạy dài gần 30 cây số đổ ra cửa biển Tây, là tên của đốc binh thời Nguyễn.

Tên người gắn với tên đất càng nhiều thêm trong 2 cuộc kháng chiến. Người dân ở huyện Đầm Dơi truyền cho nhau về tên của 2 chiến sĩ đã hy sinh trong những năm đầu cuộc kháng chiến chống Pháp và các tên này được đặt cho ấp, đó là Lưu Hoa Thanh, xã Tân Thuận và Thành Vọng, xã Tân Trung.

Lấy tên người đặt tên đất còn có ý nghĩa nhân văn, bởi qua tên đất đã nhắc nhở cho người đời sau về công lao của những bậc tiền hiền có công mở đất hay những người đã hy sinh cho quê hương, đất nước. Chính từ ý nghĩa đó mà năm 1947, Ủy ban Kháng chiến hành chính Nam Bộ tách quận Cà Mau thành lập 2 huyện mới: Phan Ngọc Hiển và Trần Văn Thời, là những người lãnh đạo cuộc khởi nghĩa Hòn Khoai, được đặt tên cho 2 huyện này. Tiếp theo nhiều huyện lấy tên những anh hùng đặt tên cho các xã như Quách Văn Phẩm, Nguyễn Huân, Tạ An Khương, Trần Phán (huyện Đầm Dơi); Lương Thế Trân (huyện Cái Nước); Nguyễn Việt Khái (huyện Phú Tân); Trần Hợi (huyện Trần Văn Thời)...

Cà Mau bây giờ thành lập thêm nhiều xã, phường mới và nhiều ngõ phố, con đường, đồng sông được đặt tên theo quá trình phát triển của vùng đất. Một vòng với tên đất Cà Mau để nhắc nhở và tự hào ông cha mình là người tứ xứ, nhưng cùng một ý chí chinh phục thiên nhiên, lập nên làng xóm, ruộng vườn và không tiếc máu xương giữ gìn quê hương, bờ cõi. Tình thân và ý chí đó được nhân lên cho lớp con cháu đời sau để Cà Mau vùng vàng vươn lên hoà nhập với vùng, miền.